

עיקרה של חוברת זו מוקדש לעיונים בקבלה בצפון-אפריקה. נושא שנחקר אך מעט, ועם זאת הוא בעל חשיבות רבה למתעניינים בחקר הקבלה ובהתפתחותה. ארבעת המאמרים המתפרסמים בחוברת זו, שופכים אור חדש על השלבים בהתפתחות הקבלה בכלל ועל מעברה לצפון-אפריקה במאה ה-13 בפרט, וכן על ייחודם של מקובלי צפון-אפריקה במאה ה-16 ועל תרומתם העקיפה להתגבשות מרכז הקבלה בצפת. במוקד נוסף בחוברת מתגלים פרטים חדשים על תנועות משיחיות יהודיות בתימן במחצית השנייה של המאה ה-17, כפי שתוארו בחיבור של סופר ערבי בן הזמן.

■ במאמר הפותח את החוברת מביא משה אידל תעודה נשכחת של המקובל ר' יהודה בן נסים אבן מלכה. תעודה זו עוסקת בעיקר בחישוב הקץ על סמך שיקולים אסטרוולוגיים, ולדעת המחבר היא מעידה על תקופת פעילותו הספרותית של ר' יהודה: אמצע המאה ה-13 — כמאה שנה קודם למועד שהיה מקובל, כלומר מעבר הקבלה למארוקו הוקדם במאה שנה בקירוב. שינוי זה בתיארוך משנה גם את התמונה המקובלת של התפתחות היחסים שבין האסטרוולוגיה לבין הקבלה, ובין המאגיה הפילוסופית הערבית לבין תורת הסוד העברית. משה אידל הוא פרופסור לקבלה בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ מלילה הלנר מתמקדת במאמרה בתורת הגלגול בספרי הקבלה של ר' דוד אבן אבי זמרה (רדב"ז), איש הלכה ומקובל בן המאה ה-16. במסלול חייו מספרד לצפון-אפריקה, למצרים ולארץ-ישראל, אימץ הרדב"ז תפיסה הממזגת בין קבלת ספרד לקבלה הביזאנטית ולבין זו של ארץ-ישראל. מיוזג ייחודי זה השתלב בפיתוח תורת הגלגול המיוחדת שלו, ובעיקר בעניין הגלגול כבעלי חיים. תפיסת האדם ודרכו לגאולה, העולה מתוך עיוני הרדב"ז, השפיעה רבות על תלמידו, ר' יצחק לוריא (האר"י).

המחברת מלמדת קבלה בבית-המדרש 'אלול'. מחקרה הוא חלק מעבודת גמר לתואר שני בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית.

■ בועז הוס דן במאמרו בתורת הספירות בספר כתם פז לר' שמעון לביא (רש"ל). רש"ל נולד בספרד וגלה בילדותו לפאס שבמארוקו, משם נדד לטריפולי שבלוב,

בדרכו לארץ-ישראל — שאליה לא הגיע. מספרו כתם פז, שהוא פירוש מקיף ביותר לספר הזוהר, מתגלה לפנינו מקובל בעל שיעור קומה, שדן בסוגיות המרכזיות של הקבלה במאה ה-16, ערב התפשטותה של קבלת האר"י. הגם שבחיבורו מצוי לקט של דעות שונות בקבלה שהלכו לפניו, הרי דיוניו מצביעים על מגמה לשלב דעות אלה, גם כשהן אינן מתיישבות זו עם זו, ואין לראות בו מלקט בלבד. אמנם רש"ל לא חולל מהפכה רעיונית בתולדות הקבלה, אך יצירתו מצטיינת בחותם אישי ומיוחד.

ב' הוס הוא תלמיד מחקר בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית ומלמד בה קבלה. מאמרו מבוסס על עבודת גמר לתואר שני ועבודת מחקר לתואר שלישי בחוג זה.

■ במאמרו אודות ר' יעקב איפרגאן ויצירותיו, משה חלמיש סוקר את יצירותיו הקבליות של אחד ממקובלי מארוקו במאה ה-16. חשיבות איפרגאן נעוצה בבניין שהקים על יסודות שפע החיבורים שעמדו לרשותו, וניכר ששלט בחומר והעמיק בו. מדבריו עולה, כי ייתכן שהכיר גם את ספר כתם פז של ר' שמעון בן לביא, שכמה וכמה יסודות משותפים להם.

פרופ' חלמיש הוא ראש הקתדרה לחקר הקבלה ע"ש הרב ד"ר אלכסנדר שפרן במחלקה לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן.

■ יוסף סדן מביא בפני הקורא העברי תרגום של חיבור ערבי, בלתי ידוע עד כה, המתאר את התנועה המשיחית שהתחוללה בקרב יהודי תימן במחצית השנייה של המאה ה-17. זהו מקור בלתי שכיח, מפורט ואמין ברוב פרטיו, המתאר באריכות את האירועים המשיחיים ואת צעדי השלטונות שבאו בעקבותיהם. מתוך המסמך מתבררת הירידה במעמד המשפטי והחברתי של היהודים; יחסם העוין של השלטונות נתן אותותיו במצב יהודי תימן מאותה תקופה ועד סף ימינו.

י' סדן מכהן כפרופסור בחוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטת תל-אביב.

■ יהודה רצהבי במאמרו, דן בחיבור הערבי של אבן נאצר שהביא יוסף סדן, ומדגיש את תרומתו הייחודית של חיבור זה להבנת פרק חשוב בהיסטוריה של יהודי תימן. לדעתו, חסרונו של החיבור טמון בכך, שכותבו לא התמצא בהליכות דת של יהודים, ולא הבינם, כנראה, עד תומם.

המחבר, חתן פרס בן-צבי לשנת תשמ"ז, הוא פרופסור בחוגים לספרות עברית ולשפה וספרות ערבית באוניברסיטת בר-אילן.

★

ברצוני להודות לפרופ' משה אידל על סיועו ועצתו להוצאת חוברת זו. ללא תרומתו-הוא ועידוד תלמידיו וחבריו לפרסם כאן מפרי מחקרים, לא היתה חוברת זו רואה אור.